

DIGITALNE BIBLIOTEKE: PRO ET CONTRA

DIGITAL LIBRARIES : PRO ET CONTRA

Amela Lalić

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH

lamela@nub.ba

UDK 021.63:004]

Sažetak

Ekspanzija tehnoloških dostignuća unijela je velike promjene u sve segmente društva, pa i u biblioteke. U ovom članku se govori o tome kako su te promjene uticale na bibliotečko uređenje i u okviru tih promjena, kakva je uloga bibliotekara. Takođe se postavlja pitanje: Kakvu biblioteku trebamo i da li je moguće ostvariti sklad prošlosti i sadašnjosti?

Ključne riječi: nove tehnologije, digitalna biblioteka, elektronske publikacije, otvoreni pristup, otvoreni katalog, edukacija

Summary:

Expansion of technological achievements has brought great changes into all segments of society and libraries, too. This article deals with those changes and their impact on library organization, as well as the role of librarian in the frame of such changes. Also, some question are discussed, such as: Which kind of library do we need? Is it possible to achieve harmony between past and present?

Key words: new technologies, digital library, e-publications, free access, on-line catalogue, education

Uvod

Velike promjene koje su zahvatile sve sfere društva, a najprije ekonomiju, politiku, tehnologiju, nauku, uvjetovale su potpunu restrukturizaciju širokih razmjera. Uspješan ekonomski razvoj neke zemlje zavisi od naučno-tehnološkog napretka u kojem informacijska djelatnost postaje najznačajniji resurs. Informacija koja svojom upotrebom ne gubi na vrijednosti, već tu vrijednost štaviše povećava, materijal je kojeg možemo neograničeno koristiti, koji zauzima mnogo manje prostora i ekološki je čist. Jedino ograničenje u korištenju informacije jeste moguć nedostatak informacijskog znanja, tj. sposobnosti ljudi da je adekvatno i pravovremeno primjene.

U tom procesu informacione revolucije našle su se i biblioteke koje više nisu samo bibliotečke zgrade i kolekcije knjiga, već podrazumjevaju i razvoj digitalnih biblioteka. Njihovu pojavu u bliskoj budućnosti predviđali su mnogi stručnjaci, ali možemo reći da su digitalne biblioteke ipak još na početku svog puta za koji se ne zna kuda vodi i gdje je njegov kraj.

Šta je to Digitalna biblioteka?

Veoma prihvatljiva definicija preuzeta od Digital Library Federation glasi:

"Digitalne biblioteke su organizacije koje nude izvore informacija uključujući specijalizirano osoblje čiji je zadatak izabrati, strukturirati, ponuditi pristup, interpretirati, distribuirati, očuvati integritet i osigurati postojanost zbirki digitalnih radova kako bi bile dostupne određenoj zajednici ili skupini zajednica."

Takva biblioteka koristi isključivo elektronske izvore i elektronske instrumente u svim segmentima djelatnosti.

Uticađ digitalne biblioteke na promjene u bibliotekarstvu

Sa stanovišta sadašnjeg stanja bosanskohercegovačkog bibliotekarstva u kojem mnoge, ratom razorene biblioteke ponovo započinju sa svojim djelovanjem, pojmovi kao što su digitalna biblioteka (Digital Library), odnosno elektronska (Electronic Library) zvuče, nestvarno, neostvarljivo, gotovo kao naučna fantastika. Međutim, od velike, gotovo presudne važnosti u

modernom bibliotekarstvu je neprekidan progres u kompjuterizaciji, koji podrazumjeva kako kompjuterizovane kataloge, tako i integrisane bibliotečke sisteme. Ovakvi sistemi upravljaju svim procesima rada u biblioteci, od katalogizacije, nabavke, pozajmice do informacionog menadžmenta. Bez obzira što mnoge biblioteke nisu u mogućnosti da koriste ovakve bibliotečke sisteme, ili ne žele sa tradicionalnog bibliotečkog poslovanja preći na elektronsko, budućnost će neminovno donijeti promjene kojim će se morati prilagođavati.

Sistem koji je unio velike promjene u pretraživanju kataloga, tako da

je on dostupan korisnicima bez obzira da li se fond biblioteke nalazi u jednoj ili više zgrada je OPAC (Online public access catalogue – Onlajn javni katalog), te se koristi u mnogim bibliotekama.

Tradicionalne biblioteke koje su i danas zastupljene, pojavom kompjutera velikim djelom mijenjaju svoj oblik i način rada. Promjene koje su nastale temelje se u najvećoj mjeri na automatizaciji mnogih procesa rada.

Pojavom digitalnih biblioteka pokrenuta su mnoga istraživanja o tome kako uskladiti tradicionalni oblik biblioteke sa najnovijim informacijsko-tehnološkim

dostignućima. Mnoge biblioteke su zadržale postojeći način rada u kojem se služe konvencionalnom građom kao što su knjige i časopisi, ali i mnogim elektroničkim izvorima i nazivaju se hibridnim bibliotekama.

Razvija se i poseban odnos prema korisnicima i njihovim potrebama za usluživanjem preko digitalnih biblioteka, što podrazumijeva specijaliziranje bibliotekara za ovakav vid usluživanja. Ulaskom kompjutera u biblioteke i informatičkim obučavanjem bibliotekara, stvoreni su uslovi za njihov dalji razvoj.

Osposobljavanje bibliotekara za rad u digitalnoj biblioteci

Polovinom 20. vijeka, dolazi do informacijsko-tehnološkog napretka koji je stvorio niz mogućnosti pristupa različitim servisima i fleksibilnijeg pretraživanja. U takvim okolnostima, bibliotekari su sa pesimizmom gledali na promjene bojeći se da postaju suvišni, jer je korisnik sada mogao sam doći do željene informacije. Međutim, oni su nastavili

davati svoj doprinos u različitim sferama bibliotekarstva uključujući se u nove tokove.

Ono što karakteriše period u kojem su se pojavili prvi kompjuteri u bibliotekama, jeste činjenica da su oni bili dostupni samo bibliotekarima, dok su korisnici bili uskraćeni za direktnu informaciju. S obzirom da bibliotekari nisu mogli savladati sve potrebne vještine, bili su prinuđeni zatražiti pomoć od stručnjaka za informatiku, te su sada oni bili u podređenom položaju u odnosu na korisnike.

Pojavom online sistema, korisnik velikim djelom sam traži željene informacije, a bibliotekar treba unijeti podatke o građi i biti sposoban dati podatke o njoj, ukoliko se to od njega bude tražilo. Pojavom prvih online kataloga 80-ih godina, kao i ostalih sistema, potvrđuje se potreba za sve većim znanjima i vještinama, kako korisnika, tako i bibliotekara. Korisnici koji sa već stečenim znanjem dolaze u biblioteku, oblikuju i mijenjaju bibliotečki sistem koji se uglavnom temeljio samo na štampanoj građi. Njihovi zahtjevi za što većim brojem informacija putem elektronskog pretraživanja, oblikuju i bibliotekara koji nerješavanjem ovakvih zahtjeva može odvratiti korisnika od biblioteke.

Da bi mogli ići u korak sa sve većim zanimanjem korisnika za elektronske izvore informacija, elektronskim katalogima, pristup Internetu, bibliotekari se moraju uključiti u razne vidove usavršavanja kako za rad na kompjuteru, tako i za pripremu zapisa u novim elektroničkim oblicima. Bibliotekar današnjice mora pored svog svakodnevnog posla biti spreman da učestvuje u poslovima koji su vezani za multimedijalne oblike i suočiti se sa promjenama koje se tiču fondova i usluživanja. Da bi prelazak na nove forme bio što uspješniji, bibliotekar mora posjedovati i menadžerske sposobnosti koje će mu pomoći da sagleda novo stanje uvjetovovano promjenama i jasnim viđenjem o tome kako treba da izgledaju novi servisi. Dakle, bibliotekar mora u svakom trenutku učestvovati u modernizaciji biblioteke i težiti što boljoj komunikaciji sa korisnikom.

Mogući problemi u procesu razvoja digitalne biblioteke u prijelaznom periodu

Sa pojavom digitalnih biblioteka, nastaju menadžerske i razvojne promjene koje uključuju kako ljudske, tako i finansijske faktore. Te promjene su ovisne o stalnom tehnološkom napretku, pa su i

teško predvidljive. Razvijene biblioteke koje posjeduju i tradicionalne i elektronske materijale suočavaju se sa problemom dvostrukih troškova, ne znajući koliko dugo će trajati prijelazni period. Ukoliko se promjene u korištenju materijala odvijaju brzo i na radikalni način, postoji opasnost da korisnik, nesklon takvim promjenama elektronske formate smatra nametnutim.

Da bi se na najbolji način iskoristile nove forme, potrebna su ne samo tehnička pomagala i stručnost osoblja, već i znatna finansijska ulaganja.

Problemi koji se mogu pojaviti u procesu oblikovanja digitalne biblioteke, najčešće su vezani za: nedostatak kompjuterske opreme, neuvezivanje biblioteke na Internet, nepostojanje adekvatnog softvera i kadra koji bi ga izradio, nedovoljna obavještenost bibliotečkog osoblja o informatičko-tehnološkim dostignućima i njihova edukacija u tom smjeru. Jedan od ključnih problema je i nedostatak finansijskih sredstava za nabavku kompjuterske opreme, ali i za edukaciju bibliotekara i stvaranje novih bibliotečkih sisitema.

Važni segmenti u prijelaznom periodu su:

- iskorištavanje već postojećih informacija i bibliotečkih sistema sa
- tendencijom usvajanja novih
- oprezno uvođenje novih načina rada u biblioteku, jer bi veći
- broj bibliotečkih sisitema mogao stvoriti konfuziju i nezgodnostvo
- korisnika
- uvažavati potrebe korisnika i u skladu sa njima redefinirati ulogu bibliotekara
- istraživanjem doći do podataka o potrebama za raznim vidovima edukacije bibliotekara i vremenskog razdoblja u kojem bi se te edukacije okončale
- definirati ulogu bibliotekara pri korištenju novih tehnologija
- imati motivisan i kreativan kadar
- biti kooperativan
- imati garantiran budžet

Da li tradicionalne biblioteke nestaju?

Pojam biblioteka kroz istoriju se oduvijek vezivao, kako za kolekciju knjiga, tako i za bibliotečku zgradu u kojoj su te kolekcije smještane, čuvane i davane na korištenje. Krajem dvadesetog vijeka biblioteke se suočavaju sa paradoksima, za koje možemo reći da su obilježili ovaj period. Devedesetih godina nacionalne biblioteke Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Danske postale su vlasnice veličanstvenih zdanja, koje su ujedno i najveće izgrađene javne zgrade u tim zemljama. Dakle, biblioteka kao zgrada je i dalje od izuzetne važnosti za društvo od koje se očekuje da prikupljanjem i čuvanjem svojih kolekcija njeguje nacionalnu tradiciju i istoriju.

Nasuprot tome, biblioteke se suočavaju sa velikim informaciono-tehnološkim napretkom koji velikim djelom isključuje biblioteku kao fizički prostor.

Pitanja koja se najčešće postavljaju su:

- u kojoj mjeri će biblioteke kao zgrade biti potrebne, jer potpuna digitalizacija isključuje papirnu formu kao sredstvo i način rada, pa time i potrebu za mjestom gdje je takva građa bila smještena?
- da li će knjiga u potpunosti nestati sa bibliotečkih polica i da li će sa njom nestati i mnoge važne kolekcije?

Postoje različita mišljenja o tome: tradicionalna, ili digitalna biblioteka?

Pokrenuta su različita istraživanja i studije o ovim pitanjima.

S jedne strane se smatra da niti jedan element tehnološkog razvoja neće dovesti u pitanje tradicionalne obaveze i funkcije biblioteke, koja čuva ostavštinu prošlosti i sakuplja publikacije sadašnjosti. Dakle, svi segmenti bibliotekarstva ostaju isti, samo se sredstva za njihovu primjenu vremenom mijenjaju u skladu sa tehnološkim dostignućima. I naravno, sve u cilju što lakšeg i bržeg pružanja informacija. Postoji i velika bojazan da će budućnost,

bazirana isključivo na multimedijalnim sredstvima dovesti do smrti štampe i uvođenja potpune digitalizacije u biblioteke i stvaranje tzv. "biblioteke bez zidova". Tim načinom rada, bibliotekari bi postali suvišni, a korisnik sopstveni referensni bibliotekar. Ako je korisnik sposoban da sam dođe do željene informacije zaobilazeći bibliotekara, a

nekad i biblioteku, postavlja se pitanje: Da li su potrebni javni katalogi, i slobodan pristup publikacijama i referensnoj građi? Ako se ovo ostvari, za to će dobrim djelom biti krivi bibliotekari, koji obezvrijeđujući svoju ulogu, veličaju važnost kompjutera smatrajući da može obavljati sav njihov posao.

Mnogi stručnjaci su mišljenja da biblioteke svoje kolekcije moraju dijeliti sa drugima i zagovaraju povezivanje sto većeg broja biblioteka u jedinstvenu bazu podataka. U tu svrhu, potrebno je izraditi jedinstvene standarde i jedinstvene (union), uzajamno čitljive kataloge koji bi se mogli pretraživati sa bilo kojeg mjesta u svijetu, a neke velike nacionalne biblioteke već teže da to i ostvare. Naravno, sve je to moguće postići korištenjem novih tehnologija, ali uz veliku pomoć konvencionalnog načina rada u biblioteci.

S druge strane, postoje i teze o tome da će se budućnost temeljiti isključivo na elektronskim izvorima i digitalnim bibliotekama koje će u potpunosti zamijeniti knjigu i tradicionalnu biblioteku. Prisutno je i mišljenje da je sve što je štampano loše i osuđeno na propast, a sve što je urađeno pomoću elektronike dobro.

Međutim, zbog previsokih cijena tako dobivenih informacija, mnoge biblioteke ih neće uvrstiti u svoj sistem rada, pa postoji opasnost da će društvo biti podjeljeno na one koji se mogu koristiti novim tehnologijama i one koji ne mogu.

U sadašnjem trenutku, stiče se dojam da tehnološke promjene u bliskoj budućnosti neće biti velike i nesavladive, kao i prevazilaženje problema u njihovom korištenju pri zaštiti bibliotečke građe, tj. ograničenju trajanja i čuvanja digitalnih medija. Ti se problemi danas ubrzano rješavaju na raznim stručnim nivoima.

Jedna od najvećih prednosti uvođenja digitalizacije u biblioteke jeste saradnja i razmjena iskustava između biblioteka, koje bi imale pristup zajedničkim kolekcijama, katalogima dakle, jedinstvenim bazama podataka. Takva povezanost biblioteka bi omogućila globalizaciju mreža i usklađivanje raznih međunarodnih standarda. Mnoge međunarodne organizacije podržavaju projekte koji su vezani za infrastrukturu neophodnu ovakvom bibliotečkom uređenju, kao i ujednačavanju komponenata vezanih za slovne oznake, pisma, tezauruse potrebne za upotrebu elektronskih dokumenata.

U sadašnjem trenutku možemo reći da je spoj tradicionalne i digitalne biblioteke najčešći oblik bibliotečkog uređenja koje će se razvijati uporedo sa tehnološkim dostignućima. Biblioteka će uz sve inovacije koje su neminovne, imati isti zadatak: da prikuplja, obrađuje, čuva i daje na korištenje bibliotečku građu i u tom pogledu se nije ništa promijenilo. Jedina promjena je u načinu na koji se te aktivnosti odvijaju i količini njima obuhvaćenih podataka.

LITERATURA

AKERROYD, John. Upravljanje promenama u elektronskim bibliotekama. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1 (2000), 275-283

BRIDGES, Karl. Why traditional librarianship matters. // American Libraries, Nov2001, Vol. 32 Issue 10, p521, 3p, 1bw

BODIROGA-Vukobrat, Nada ; Bodiroga, Davor. Izazov novih tehnologija – Quo vadis Europa // Informatologija 31, 1-2 (1998), 100-103

CRAWFORD, Walt ; Gorman, Michael. Biblioteke budućnosti snovi, ludilo i stvarnost. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1 (1999), 289-297

FLODELL, Charlotta. How is the Digital Library Changing the Structure of Librarianship. // Bibliotheks Kooperation : Nord / Süd / West / Ost : Vorträge eines Seminars im Schloss Zeilern, 24.-28. Juni, 1996 . Prag : Hauptbibliothek der Akademie der Wissenschaften, 1996. Str. 155-160

LANG, Brian. Cigle i bajtovi : biblioteke u pokretu. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1 (1999), 257-270

POLAND, Jean. Kooperativni razvoj digitalne biblioteke. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1 (2000), 285-293

VIZJAK, Ana. Razvoj informatičkih i telekomunikacijskih tehnologija. // Informatologija 31, 1-2 (1998), 114-118

VRANA, Radovan. Digitalne knjižnice : oblikuju li korisnici knjižnice ili knjižnice oblikuju korisnike? // 2. i 3. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko muzejsko društvo, 2000. Str. 123-134